

Tautiškumo problema XX a. I pusės Jurgio Baltrušaičio kūrybos recepcijoje

INGRIDA VASILEVIČIŪTĖ

Vilniaus universitetas, Kauno humanitarinis fakultetas, Muitinės g. 8, LT-44280 Kaunas

El. paštas: as_ingrida@yahoo.com

Straipsnyje lyginamos skirtingos XX a. I pusės lietuvių ir rusų kritikų J. Baltrušaičio kūrybos tautiškumo sampratos. Apžvelgiama, kaip remdamiesi vienu argumentais, rusų kritikai įrodo J. Baltrušaičio poezijos artumą rusų kultūrinei tradicijai, o lietuvių kritika, akcentuodama kitus J. Baltrušaičio gyvenimo faktus ir kūrybos ypatumus, perrašo poeto kūrybą į lietuvių tradiciją. J. Aichenveldo, N. Gumiljovo, Ivanovo-Razumniko, V. Ivanovo, A. Jakšto, B. Sruogos, J. Aisčio, straipsniai analizuojami kaip tekstai, sąlygojami tos pačios „tautinės dvasios“ vertybės. Pastaroji gretinama su postmodernistine heterogeniškos kultūros samprata.

Raktažodžiai: daugiakultūriškumas, „tautinė dvasia“, tautinės kultūros homogeniškumas ir heterogeniškumas

---

J. Baltrušaičio, kaip ir kitų keliomis kalbomis kūrusių poetų, kūrybos tautiškumo problema yra sudėtinga. Skirtingais laikotarpiais ir iš įvairių tautinių kontekstų rašę kritikai poeto eilėraščių tautiškumą interpretavo nevienodai. XX a. I pusės modernistiniame kontekste priimtinesnis buvo ne daugialypio ir prieštaringo J. Baltrušaičio kūrybos tautiškumo vaizdinys, o homogeniškos, aiškios „tautinės dvasios“ vertybė. Šiame straipsnyje tautiškumo problema XX a. pradžios J. Baltrušaičio kūrybos recepcijoje bus aptarta remiantis literatūros daugiakultūriškumo tyrinėjimais ir pokolonijine kritika, paplitusia po Antrojo pasaulinio karo. Tai tarsi teorinės atramos bei priemonės, padedančios kitaip nei XX a. pradžioje analizuoti kūrybos daugiakultūriškumo bei kultūrų dialogo reiškinius. Šios teorijos skatina pamatyti, kokius skirtingus J. Baltrušaičio kūrybos tautinio savitumo modelius siūlo rusų ir lietuvių kritikos tekstai. Tad minėto laikotarpio kritikų tekstai analizuojami mažiau domintis juose keliamais poetinio meistriškumo klausimais, bet labiau tuo, kaip juose formuluojama kūrybos tautiškumo samprata ir kokios įtakos tam turi jų pritraukti skirtingos literatūros kontekstai.

Daugiakultūriškumo tyrinėjimai ir pokolonijinė kritika svarsto romantinės bei vadinamosios modernios visuomenės tautinės ideologijos klaidas: tikėjimą amžinu, natūraliu ir homogenišku tautiškumu. Modernioji tautinės valstybės idėja buvo grindžiama tautos ir valstybės tapatumo idėja, dominuojančios tautinės tradicijos, istorijos bei kultūros įtvirtinimu, tuo tarpu kitos joje gyvenančių tautinių bendruomenių kultūros margina-

lizuojamos ir ignoruojamos¹. Kaip idealas joje buvo iškelta ne daugiatautė bei daugiakultūrė valstybė, o tautinė valstybė, vienijama homogeniškos tautinės tradicijos. Tautinė kultūra (arba tautinės valstybės kultūra) suvokiama kaip vienalytė, kuriama ir geriausiai suvokiama tik tai pačiai tautai priklausančių individų. Nacionalizmas bei homogenišku- mas, pasak E. Gellnerio, glaudžiai susiję, tačiau ne nacionalizmas primeta homogenišku- mą, o nacionalizmo reiškinys atspindi homogeniško poreikį².

Homogeniško tautiškumo poreikis sąlygojo tautinės literatūros istorijos ypatumus: tautinė literatūros tradicija įtvirtino tikėjimą kultūrinio grynumu, nutylint faktus, bylo- jančius, kad taip suprantama tautinė literatūra yra mišri, negryna ir nuolat keičiasi³. Kul- tūrinėje tradicijoje imta ieškoti pasikartojančių, autentiškais pripažintų tautinių moty- vų. Literatūros kūriniai bei jų interpretacijos, be abejo, tautiškumo vertybės taip pat buvo veikiamos, savaip modeliuojant (tautinės) literatūros tradiciją. Pokolonijinė kritika skati- na nepasiduoti modernios tautinės ideologijos paveiktai tautos vienalytiškumo iliuzijai, įžvelgti joje esančius, bet nusišėptus tautinius skirtumus, kultūrinę ir tautinę įvairovę. Kri- tiškiau vertinant valstybės bei tautos sąvokų tapatumą, imama kalbėti apie liberalią hete- rogenišką piliečių visuomenę, sudarytą iš įvairių etninių bendruomenių. Kultūrinė įvai- rovė pakeičia vienos natūralios homogeniškos tautinės kultūros vertybę.

Šiame straipsnyje J. Baltrušaičio kūrybos recepcija tyrinėjama iškeliant daugiakultū- riškumo vertybę. Tad itin svarbūs tampa poeto kūrybos politiniai ir kultūros konteks- tai. Abiem kalbomis rašytiems J. Baltrušaičio eilėraščiams įtakos turėjo skirtingos jų atsi- radimo istorinės aplinkybės, nevienoda lietuvių ir rusų kultūrų būklė. Carinėje Rusijoje vykdyta nutautinimo ir lojalumo politika draudė Lietuvos mokyklose vaikus mokyti gimtąja kalba. Kaip nurodo V. Daujotytė-Pakerienė, J. Baltrušaičiui 1885–1893 m. besi- mokant Kauno gubernijos klasikinėje gimnazijoje visi dalykai buvo dėstomi rusų kal- ba, todėl baigęs poetas galėjo pasirinkti Maskvos universitetą⁴. Kadangi, carinei valdžiai 1832 m. uždarius Vilniaus universitetą, Lietuvoje aukštosios mokyklos neliko, studijas Rusijos universitetuose rinkdavosi ne vienas gimnaziją baigęs lietuvių moksleivis (pvz., P. Vaičiaitis, baigęs Marijampolės gimnaziją, 1895 m. įstojo į Peterburgo universitetą).

R. G. Suny teigimu, apibrėžiant rusišką tapatybę, po 1910 m. svarbesniu tapo kalbos kriterijus, pralenkęs iki tol vyravusį religinį. Šis tyrinėtojas tvirtina, kad rusiškas iden- titetas, nuo pat pradžių sietas su ortodoksine krikščionyste, religija, dar XX a. pradžioje išliko carinės Rusijos oficialios politikos propaguoto nacionalumo pamatu. Nors Rusijos imperija nesutapatinta su etnine Rusija ir buvo suvokiama kaip daugiatautė valstybė, kurią vienijo aiškiai neapibrėžtos bendros ypatybės – religija ir lojalumas valdovui, ta- čiau joje nebuvo suformuluota liberalaus pilietiškumo samprata. Rusiškas nacionalumas formavosi kartu su okupuotų tautų rusinimo procesu ir kova su tam pasipriešinusiais tautiniais judėjimais⁵. Apie šį prieštarumą užsimena istorikai E. Aleksandravičius bei

¹ *Key Concepts in Post-Colonial Studies*, London and New York: Routledge, 1998, p. 150.

² E. Gellner, *Tautos ir nacionalizmas*, Vilnius: Pradai, 1996, p. 80.

³ L. Hutcheon, *Rethinking the National Model, Rethinking Literary History. A Dialogue on Theory*, New York: Oxford University Press, 2002, p. 3.

⁴ V. Daujotytė, *Jurgis Baltrušaitis*, Vilnius: Mintis, 1974, p. 18, 21.

⁵ R. G. Suny, *The Empire Strikes Out. Imperial Russia, „National“ Identity and Theories of Empire, A State of Nations: Empire and Nation-Making in the Age of Lenin and Stalin*, New York: Oxford University Press, 2001, p. 30, 36, 44, 51.

A. Kulakauskas, kalbėdami apie pokyčius Rusijos imperijoje po 1905 m., – Rusijos imperija kaip vientisa valstybė caro valdžios ir daugelio rusiškų politinių partijų laikyta pirmiausia rusų valstybe⁶.

Lietuviškos J. Baltrušaičio kūrybos kontekstas jau buvo gerokai pakitęs – jis sietinas su nuo Rusijos atsiskyrusios ir nepriklausomybę išsikovojusios Lietuvos statusu bei jos poetui pasiūlytu diplomato Rusijoje postu⁷. Pirmas gimtąja kalba J. Baltrušaičio parašytas eilėraštis „Ilgu širdžiai“ Lietuvos spaudoje pasirodė 1927 m., o pirmą lietuviško poezijos rinkinio „Ašarų vainikas“ dalis išleista tik 1942 metais. Pasikeitus politinei Lietuvos padėčiai, sustiprėjo J. Baltrušaičio ryšiai su gimtąja kultūra. Vis dėlto besikeičiant politinėms, socialinėms aplinkybėms, homogeniško tautiškumo samprata išliko ta pati. Lietuvių kritikams, kaip ir anksčiau rusų kritikams, itin rūpėjo klausimai, susiję su tautine kultūra, tautine tapatybe ir pan.

Pokolonijinės kritikos atstovė L. Hutcheon pabrėžia, jog XIX a. Europos nacionalistiniuose judėjimuose, kaip ir XX a. pabaigos dekolonizaciniuose judėjimuose, išplito romantinė tautos samprata, pagal kurią tautą kaip bendruomenę vienija ta pati kilmė, viena kalba, autentiška „paveldima“ kultūra, tradicijos, religija, teritorija⁸. Bene svarbiausias šiuo atveju yra epitetas „ta pati / viena“, padėjęs konsoliduoti žmones, suvokti save ir bendruomenę kaip panašius. Modernistinė tautiškumo samprata artima bendrajai tapatybės filosofijai bei jos, pasak G. Deleuze'o, pagrindinei mąstymo kategorijai – atpažinimui⁹. Kaip tapatybės filosofijoje pirminiu tampa tapatumo principas, reiškiniai vertinami juos lyginant su idėja, taip modernistinėje tautiškumo sampratoje suponuojamas pirminis tautinės bendruomenės vientisumas ir tapatumas su valstybe. Kitaip sakant, moderni tautinė valstybė yra vienalytė, atpažįstama, pavyzdžiui, kultūros reiškinuose. Homogeniška tautinės kultūros tradicija suvokiama kaip privilegijuota vertybė. Tuo tarpu postmodernus diskursas siūlo kitą panašumo sampratą, kurią G. Deleuze'as apibrėžia kaip skirtumų rezultata, pvz.: „<...> konstatuojantis neatitikimas [*disparité*] būtų vertinamas pats savaime, kad jam nebūtų priskiriama jokia išankstinė tapatybė ir kad *padrikumas* [*dispars*] būtų jo mato ir komunikacijos vienetas. Tuomet panašumas gali būti mąstomas vien kaip šios vidinės skirties rezultatas“¹⁰. Tokio mąstymo kontekste atsiradusi pokolonijinė kritika ėmė pabrėžti tautinių valstybių ir kultūrų heterogeninį būvį, nutildytų netipinių ir mišrių tautiškumų atvejus.

⁶ E. Aleksandravičius, A. Kulakauskas, *Carų valdžioje. Lietuva XIX amžiuje*, Vilnius: Baltos lankos, 1996, p. 100.

⁷ V. Daujotytė-Pakerienė nurodo, kad 1920 m. J. Baltrušaitis tapo specialiosios Lietuvos misijos Rusijoje vadovu, o 1922 m. – Lietuvos nepaprastuoju pasiuntiniu bei įgaliotu ministru Tarybų Rusijoje (Lietuvos atstovu Rusijoje poetas dirbo iki 1939 m.), žr.: V. Daujotytė, op. cit., p. 75, 89.

⁸ L. Hutcheon, op. cit., p. 9–10.

⁹ Pasak M. Gutausko, G. Deleuze'as platonizmą apibendrina kaip tapatybės ir atpažinimo principus: „jei kas nors gali būti ir gali būti *pažįstamas*, jis turi būti tapatus. Tik tokiu atveju jis yra kaip *jis pats* ir, pasikartodamas patirtyje, pasirodydamas kaip fenomenas, gali būti *atpažįstamas* kaip tas pats“ (M. Gutauskas, Skirtis ir nomadinis mąstymas G. Deleuze'o „platonizmo nuvertimo“ programoje, *Baltos lankos*, 2006, Nr. 21–22, p. 35).

¹⁰ G. Deleuze, Platonas ir simuliakras, *Baltos lankos*, 2006, Nr. 21–22, p. 214.

J. BALTRUŠAIČIO KŪRYBOS ĮTRAUKIMAS Į RUSŲ POEZIJOS IR KULTŪROS KONTEKSTĄ

XX a. pradžioje J. Baltrušaičio rusiškosios poezijos interpretacija buvo gana sudėtinga. Įvairialypėje šio laikotarpio rusų kultūroje teisės būti skaitomiems ir pripažintiems siekė kelių modernistinių „konkuruojančių“ literatūrinių srovių atstovai (be simbolizmo, stiprėjo akmeizmas, futurizmas). Kiekviena srovė teigė savą tradiciją bei vertybinius kanonus. J. Baltrušaičiui šias „kliūtis“ simbolizmo klestėjimo laikotarpiu pavyko įveikti, pirmus jo eilėraščių rinkinius pastebėjo net garsūs kritikai, pvz., J. Aichenveldas, N. Gumiliovas, Ivanovas-Razumnikas, V. Ivanovas. Vis dėlto poeto kūrybai amžininkai nebuvo tokie dėmesingi kaip kitiems rusų simbolistams. Kritikus dažniau domino bendrieji simbolizmo poetikos, estetikos, pasaulėžiūros klausimai ar garsųjų simbolistų K. Balmonto, A. Belyj, V. Ivanovo kūryba. Tad amžininkų rašytos J. Baltrušaičio poezijos interpretacijos atspindi prieštarinę jo kūrybos situaciją: poeto rusiški eilėraščiai vertinami kaip simbolistinės kūrybos reiškiniai, bet labiau iš šio konteksto neišskiriami.

Autoriaus pasirenkama kalba (taigi ir skaitytojai), taip pat temos, formos, žanro pasirinkimas, pasak E. Padolsky, (ne)sąmoningai apibrėžia autoriaus padėtį – tarp etninės ir daugumos kultūrų¹¹. J. Baltrušaičio pasirinkta kalba, skaitytojai, literatūrinė srovė (jos siūlomi žanrai, temos) kalba apie poeto siekį pritaipyti rusų kultūroje. Poeto pasirinkimas kurti rusų kalba ir aktyviai bendradarbiauti rusų simbolistų veikloje (ne)sąmoningai veikė XX a. pradžios rusų interpretacinę bendruomenę, ir ši, remdamasi tokiais motyvais, J. Baltrušaitį priskirdavo rusų tautinei tradicijai. Poeto eilėraščių rinkiniai buvo interpretuojami rusų literatūros ir kultūros kontekste, pastarasis dažniausiai patikslinamas kaip rusų simbolistų kultūrinė aplinka.

V. Ivanovo, J. Aichenveldo, Ivanovo-Razumniko interpretacijose tiesiogiai neklausta, kuriai tautinei literatūrai priklauso poeto kūryba, nes jiems ji buvo tarsi savaime aiški, nereikalavo papildomų argumentų. Ivanovo-Razumniko interpretacijos, į kurią buvo įtrauktos ir kelios pastabos apie J. Baltrušaičio poeziją, pavadinime tautinė tradicija nurodyta tiesiogiai („Русская литература в 1912 году“). J. Baltrušaičio priskyrimas rusų poezijai nekėlė didesnių klausimų nei simbolizmui artimesniems kritikams, nei, pavyzdžiui, akmeistui N. Gumiliovui. Prie pirmųjų derėtų priskirti J. Aichenveldą, kurio straipsnis „Юргис Балтрушайтис“ buvo įtrauktas į kritiko knygą „Слова о словах“, išėjusią 1916 metais. Keletu sakinių pristatęs svarbiausias poeto kūrinių ypatybes, J. Aichenveldas teigė: „Baltrušaitis nepaprastai rimtas, – įdėmaus žvilgsnio menininkas, sukaupto mąstymo poetas, – tęsia mūsų meno filosofinę tradiciją. Jis artimas Jevgenijui Baratynskui“¹². Interpretacijoje kritikas kalba apie *mūsų* meną, kuris, kaip rodo citata, reiškė būtent *rusišką* meną – bendrą jo įsivaizduojamos bendruomenės kultūrą. Tuo tarpu N. Gumiliovas recenzijoje „Ю. Балтрушайтис – Земные ступени“, nors ir konkrečiai nekalbėjo apie poeto tautybę, jo eilėraščius taip pat vertino tautinės literatūros ir kultūros, tiksliau – rusų simbolizmo, kontekste: „Baltrušaitis priklauso vyresniajai simbolistų kartai ir iš tiesų jo kūryboje juntamas „Skorpiono“ ir „Svarstyklių“ steigėjų užsigrūdinimas: pakylėtas, netgi iškilmingas santykis su tema ir nukalta, nors kartais neatitinkanti minties reikšmės eilėraščio eilutė“¹³.

¹¹ E. Padolsky, Canadian Minority Writing and Acculturation Options, *Literatures of Lesser Diffusion/ Les littératures de moindre diffusion*, University of Alberta, 1990, p. 55.

¹² J. Aichenveldas, Jurgis Baltrušaitis, J. Baltrušaitis, *Apimti žmogų iki dugno*, Vilnius: Aidai, 2001, p. 189.

¹³ Н. Гумилев, Ю. Балтрушайтис – Земные ступени, Н. Гумилев, *Письма о русской поэзии*, Петроград: Центральное кооперативное издательство «Мысль», 1923, с. 127.

Kaip matyti, to meto rusų kritikai poeto kūrybą vienbalsiai priskyrė rusų literatūrai, nutylėdami ir ignoruodami poeto tautinę kilmę. Šis klausimas vargu ar galėjo būti keliamas – modernistinė vienalyčio tautiškumo samprata, poeto apsisprendimas kurti rusų kalba ir aktyvus bendradarbiavimas rusų simbolistų veikloje buvo tvirti J. Baltrušaičio, kaip rusų literatūros atstovo, sampratos argumentai.

Jau savo interpretacijos pradžioje J. Aichenveldas, ieškodamas J. Baltrušaičio poezijos vietos literatūriniam lauke, ją tvirtai susiejo su rusų tautine tradicija, tiksliau – su jos filosofine poezija. Faktą, kad poetas suaugęs su rusų tautine kultūra, kritikas netiesiogiai pagrindė jo kūrybą palyginęs su kitų pripažintų rusų kūrėjų tekstais. J. Baratynskis, A. Puškinas, F. Tiutčevas, A. Fetas „padėjo“ J. Aichenveldui apibrėžti ne tik J. Baltrušaičio vietą rusų literatūroje, bet ir ją sukonkretinti nurodant filosofinę poezijos tradiciją. Šios tradicijos pirmtakų kūrybą iškėlęs kaip sektiną pavyzdį, kritikas pastebėjo, kad J. Baltrušaičio eilėraščiai, pavyzdžiui, nepasiekia A. Puškino „<...> vaizdumo bei betarpiškumo, aukščiausios grožio išminties“¹⁴. Nors nei N. Gumiliovas, nei Ivanovas-Razumnikas savo interpretacijose J. Baltrušaičio kūrybos su rusiška literatūra taip plačiai nelygino kaip J. Aichenvedas, vis dėlto poeto kūryba visų buvo matoma ir vertinama vien tik rusiškos literatūros kontekste.

Modernistinis neprieštaringos vienalytės tautinės kultūros vaizdiny s lemia J. Aichenveldo kritikoje konstruojamą J. Baltrušaičio kūrybos, kaip savitai rusiškos poezijos, modelį. Kaip matyti iš interpretacijos teksto, kritikui bene svarbiausias kriterijus, leidžiantis poetą priskirti rusų tautinei tradicijai, yra rusų kalba bei visiems jo išvardytiems poetams bendra rusų kūrybos ir tautinės dvasios tradicija. Šie (ne)sąmoningai taikomi argumentai nustelbia „netinkamą“ J. Baltrušaičio kilmę bei religinį tikėjimą (pastarasis apibendrinamas iki bendrųjų krikščioniškų, nors ir neįvardytų idėjų). Kita vertus, būtent kilmė ir religinis tikėjimas galėjo kritikui „trukdyti“ J. Baltrušaitį interpretuoti tik kaip rusų kultūros poetą. Straipsnyje nutylėjus šiuos poeto tapatybės aspektus, J. Baltrušaičio tapatybė iškyla kaip aiški ir neprieštaringa: poeto artumas rusiškajai kultūrai įrodomas jo eilėraščiuose, be kitų ypatybių, atradus A. Fetui būdingą melodingumą bei švelnumą.

J. Aichenveldas J. Baltrušaičio interpretavimo kontekstą kiek praplėtė papildydamas Europos kultūros faktais: „Šio dieviškojo mėlio skliaute švyti žvaigždės, tos pačios žvaigždės, Dantės ir Imanuelio Kanto numylėtinės; į jas maldoje ištiestos žmogaus rankos“¹⁵. „Taip poetas-mąstytojas iškelia mus į platoniškąsias erdves, į apgaulingą laikų bei erdvių mirgėjimą“¹⁶. Europos kultūros kontekstas kritikui leido patvirtinti poeto eilių filosofiskumą. Beje, kritikas neieško kitų Europos kūrėjų *įtakos* – jis tik konstatuoja, kad kai kurios J. Baltrušaičio kūrinių ypatybės *jam primena* Europos kultūros tekstus. Tad pirmenybė aiškiai teikiama rusų tautinei kultūrai, J. Baltrušaitis per kūrybines įtakas į ją įauginamas, o kitų tautų kultūra čia minima kaip kritiko laisvų prisiminimų fonas. Tautinės ir pasaulio kultūros ryšiai suvokiami nepriešinant universalumo bei nacionalumo. Tuo ši samprata primena L. Donskio apibūdintą mesianistinį nacionalizmą, kuriame universalumas bei nacionalizmas vienas kitą papildo, tačiau tauta-mesijas išlieka aukščiausia vertybe, o tautos idėja apima žmonijos idėją¹⁷. Pasaulinei kultūrai paliekama savotiška pagalbinė funkcija: papildyti tautinę kultūrą neneigiant jos amžinos ir vienalytės esmės.

¹⁴ J. Aichenveldas, op. cit., p. 190.

¹⁵ Ibid., p. 199.

¹⁶ Ibid., p. 200.

¹⁷ L. Donskis, Aukos sindromas ir moralinė kultūra, I, *Kultūros barai*, 1995, Nr. 5, p. 11–12.

Akmeistas N. Gumiliovas ir Ivanovas-Razumnikas plačiau nenagrinėjo J. Baltrušaičio kūrybos, tad jų interpretacijos nebuvo išsamios, teiginiai – menkai argumentuoti. Ivanovas-Razumnikas, apžvelgdamas 1912 m. pasirodžiusias knygas, straipsnio „Русская литература в 1912 году“ pradžioje paminėjęs J. Baltrušaitį, vėliau jo kūrinis citavo nenurodydamas nei kūrinio pavadinimo, nei autoriaus pavardės, pvz.:

„Ponios Poliksenos Solovjovos eiliuota apysaka iš tiesų man nereikalinga; bet man reikalingas, pavyzdžiui, toks vienas iš praėjusių metų eilėraščių:

*В полдневный час, целуя алчно землю,
С молитвенной и трепетной тоской
Я славлю мир, и жребий свой приемлю,
И всякий долг, и всякий крест людской... <...>*¹⁸

(cituojami du pirmi J. Baltrušaičio eilėraščio „Дневное сияние“ posmai – I. V.)

Ivanovo-Razumniko kritikos tekstuose kitų autorių pavardės ar kūrinių pavadinimai paprastai kruopščiai įvardyti, o pastabos argumentuotos, todėl keista, kad, interpretuodamas J. Baltrušaičio poeziją, jis vengia minėti autoriaus pavardę. Toks poeto eilėraščių interpretavimo pavyzdys yra išskirtinis ir vienintelis Ivanovo-Razumniko straipsnyje, skirtame apžvelgti 1912 m. išleistas knygas. Šiame straipsnyje J. Baltrušaičio kūryba, skirtingai nei kitų jame minimų poetų, cituojama ne kaip individualios, bet kontekstinės, vadinasi, nepakankamai meniškos, kūrybos pavyzdys. Kita vertus, kelis kartus nutylėta J. Baltrušaičio lietuviška pavardė – gana svarbus faktas, rodantis, jog galbūt kritikas nesiėmė spręsti prieštaravimo tarp rusiškos poeto kūrybos tapatybės ir jo lietuviškos pavardės. Todėl šis pavyzdys gali būti interpretuojamas ir kaip nepatogių ar sunkiau interpretuojamų tautinių dalykų nutylėjimas.

Sudėtingas tautinis kūrybos interpretavimas taip pat yra būdingas N. Gumiliovo straipsniui „Ю. Балтрушайтис – Земные ступени“, kuriame pirmasis poeto rinkinys daugiau kritikuotas nei girtas. Nors kritikas jame nekalbėjo apie poeto tautybę, jo eilėraščius vertino tautinės literatūros ir kultūros, tiksliau – rusų simbolizmo, kontekste. N. Gumiliovas nelygino J. Baltrušaičio su kanonizuotais rusų tradicijos autoriais, tik pažymėjo jo artumą to meto garsiausiai rusų simbolizmo srovei. Pirmose recenzijos eilutėse šis kritikas tvirtino, kad J. Baltrušaitis priklauso senesniajai simbolistų kartai ir kad jis linkstąs jį vadinti metaforistu. Taip N. Gumiliovas netiesiogiai pripažino, kad poeto kūryba artima ne tik simbolistų, bet ir tradicinei romantikų lyrikai, kuri jo apibūdinama kaip pernelyg metaforiška, gamtinė. Kitame savo straipsnyje „Наследие символизма и акмеизм“ N. Gumiliovas metaforiškumą susiejo su tautinės dvasios idėja. Kritiko teigimu, metaforiška pasaulėžiūra artimesnė germaniškos kultūroms, kurios turėjusios didelę įtaką rusų simbolistams¹⁹.

N. Gumiliovo esencialistinė „tautos dvasios“ samprata charakterizuojama keliomis sąvybėmis. Jos laikomos natūraliomis ir siejamos su tam tikru pasaulio suvokimu, su tautiniu pasaulėvaizdžiu, kuris vadinamas visos tautinės kūrybos šaltiniu bei jungiamuoju

¹⁸ Иванов-Разумник, Русская литература в 1912 году, Иванов-Разумник, *Заветное. О культурной традиции. Статьи 1912–1913 г.*, Петербург: Эпоха, 1922, с. 27–28.

¹⁹ Н. Гумилев, Наследие символизма и акмеизм, Н. Гумилев, *Письма о русской поэзии*, с. 38–39.

visų tautinės literatūros tekstų pamatu. N. Gumiliovo straipsnyje tuo metu vyravusios literatūrinės srovės apibūdinamos kaip nenacionalinės, atneštinės, tačiau daugiau ar mažiau priimtinos rusiškos dvasios tradicijai. Kaip akmeistas, kritikas polemizuoja su jo paties apibrėžtu germaniško pobūdžio rusų simbolizmu, šiam priešindamas romaniškąjį aiškumą, jo manymu, artimesnį rusų tautinei kultūrai.

N. Gumiliovo straipsnio „Наследие символизма и акмеизм“ teiginiai suteikia naujų aspektų jo recenzijai „Ю. Балтрушайтис – Земные ступени“. J. Baltrušaičio simbolistiniai tekstai gali būti vertinami kaip daugiau germaniški ir labiau nutolę nuo rusiškos dvasios nei romaniškosios pakraipos akmeistų kūryba, kurią N. Gumiliovas labiau vertino. Kita vertus, minėtame straipsnyje išdėstyti teiginiai verstų taip apibūdinti visą rusų simbolistinę kūrybą (vis dėlto J. Baltrušaičio rinkinio recenzijoje poetas išskiriamas būtent kaip didžiausias metaforistas, kitaip sakant, kaip labiausiai germaniškas ir labiausiai nutolęs nuo rusiškos dvasios savitumo).

Šis rusų kritikas tautinės tradicijos vaizdą formavo remdamasis sunkiai apibrėžiamais neracionalios tautinės dvasios, tautinės pasaulėžiūros apibūdinimais. Tautinės tradicijos, tiksliau – tautinės literatūros, vaizdas čia turi aiškią funkciją. Jis pasitelkiamas kaip viena iš priemonių naujai kylančiai literatūrinei srovei – akmeizmui – įtvirtinti literatūriniam gyvenime. Nors tautinė dvasia kritikui netapo universaliu ir vieninteliu poeziją vertinančiu kriterijumi, tačiau simbolistai „nuvainikuojami“ būtent apeliuojant į skaitytojo tautiškumo ambicijas. Susitapatindamas su skaitytoju kaip tautiečiu N. Gumiliovas prabyla *mes* (tikrosios tautinės bendruomenės) vardu, implikuodamas mintį, kad akmeistai, aktualizuodami romaniškajai dvasiai būdingą aiškumą, prie jos priartėja labiausiai. Rusiškosios dvasios ypatumai N. Gumiliovo lieka konkrečiau neapibrėžti: ji apima ir simbolistų mįslingąjį metaforiškumą, ir akmeistų kalbos romaniškąjį aiškumą, bet, regis, artimesnė pastarajam.

V. Ivanovo straipsnis „Jurgis Baltrušaitis – poetas lyrikas“ iš kitų XX a. pradžios rusų kritikų interpretacijų išsiskiria keletu požiūrių. Kaip ir visi rusų kritikai, V. Ivanovas jaučiasi priklausąs tautinei interpretacinei bendruomenei, J. Baltrušaitį suvokė kaip rusų kultūros poetą. Tačiau, skirtingai nei kiti rusų kritikai, V. Ivanovas paminėjo lietuvišką poeto kilmę, atkreipė dėmesį į tautinę senovinę J. Baltrušaičio pasaulėžiūrą: „Turbūt čia bus pasireiškęs (kalbama apie susilpnėjusį blogio jutimą pasaulyje ir kūno paslaptis – I. V.) senoviškas tautinis paveldėjimas šito poeto, kuriuo didžiuojamės ne mes vieni, bet ir jaunoji Lietuva, ir kuris pats entuziastiškai tiki bendrą sielą – pirmąją motiną – lietuvių slavų šeimos“²⁰. Kilmė V. Ivanovo tekste yra dar vienas argumentas, patvirtinantis stiprius J. Baltrušaičio ryšius su rusų kultūra ir literatūra. Priminę paties J. Baltrušaičio poziciją („pats entuziastiškai tiki“) kritikas poeto lietuvišką kilmę aiškino kaip bendrą senosios slavų ir baltų kalbų bei kultūrų kilmės išraišką. Kaip matome, V. Ivanovas, vienintelis prabilęs apie mišrų poeto identitetą, jį taip pat modifikavo pagal vienintelę priimtą esencialistinę tautos dvasios nuostatą.

Šio kritiko tekstas atskleidžia prieštaringas to meto rusų kultūros nuostatas. Greta siaurų nacionalistinių idėjų pastebimas kultūrinis atvirumas, polinkis J. Baltrušaičio kūrybos tautiškumą tapatinti su platesne archajiška slavų bei baltų kultūros erdve. Be to, rusų simbolistai, kaip ir daugelis kosmopolitiškų pažiūrų modernistų, buvo atviri pasaulio kultūrai, tai rodo plati jų, kaip vertėjų, veikla. Vis dėlto šis simbolistų atvirumas kitoms kultūroms taikiai sugyveno su visoje rusiškoje kultūroje paplitusiomis slavofilų ir mesianistinėmis idėjomis.

²⁰ V. Ivanov, Jurgis Baltrušaitis – poetas lyrikas, J. Baltrušaitis, *Apimti žmogų iki dugno*, p. 210.

V. Ivanovas punktyru nužymėtą rusišką (tiksliau – slavišką) J. Baltrušaičio kūrybos tapatybę papildė Europos kultūros ženklais. Jis buvo vienas iš kelių kritikų, suabejojusių, ar J. Baltrušaičio poezija savo stiliumi esanti grynai simbolistinė, nors pats neneigė, kad poetas esąs simbolistas savo dvasios konstrukcija ir vienas iš autorių, sukūrusių simbolistinę mokyklą²¹. Vis dėlto V. Ivanovas plačiau neaptarė J. Baltrušaičio kūrybos ryšių su Europos kultūriniu kontekstu. Jis tenurodė, kad J. W. Goethės, kaip ir Platono, idėjos (tiksliau, filosofų nepagaunama pilnatvės idėja) leidžia praplėsti jo kūrybos kontekstą.

LIETUVIŲ KRITIKŲ INTERPRETACIJOS: J. BALTRUŠAIČIO POEZIJOS PERRAŠYMAS Į LIETUVIŲ KULTŪROS TRADICIJĄ

Lietuvių kultūra J. Baltrušaičio kūryba ėmė domėtis nuo pirmųjų jo žingsnių. XX a. pradžioje prasidėjusi ir išsiplėtusi lietuviška J. Baltrušaičio kūrybos recepcija aktualizavo poeto tekstų tautiškumo problemą. Ši problema taip pat domino lietuvių kritikų, analizavusių poeto kūrybą XX a. viduryje (J. Aistį, V. Kavaliūną ir kt.). Jie tęsė XX a. pradžioje susiformavusias J. Baltrušaičio kūrybos recepcijos tradicijas, išlaikė modernistinę tautiškumo sampratą. Tautiškumo problema buvo iškelta jau pirmo rusiško J. Baltrušaičio rinkinio recenzijoje, parašytoje A. Jakšto. Šiam kritikui, be J. Baltrušaičio kūrybos ypatumų, itin rūpėjo poeto kultūrinė tapatybė. A. Jakštas poeto tautinę tapatybę išskyrė į dvi prieštaringas dalis: poetas yra „<...> tikras *lietuvis*, bet senai *vien tik rusiškai* berašas“ (išskirta A. Jakšto – I. V.)²². Nors tekste suponuoti glaudūs J. Baltrušaičio ryšiai su dviem kultūromis, kritikas nekalbėjo apie dvigubą ar dar įvairesnę J. Baltrušaičio tautinę tapatybę. Recenzijoje pasitelkti du kūrybos tautiškumo kriterijai (lingvistinis ir etnis), tačiau akcentuota poeto lietuviška kilmė, o jo raštų rusų kalba, priešingai nei rusų kritikų, vertinta kritiškai.

A. Jakšto recenzijoje atsiskleidė E. Gellnerio nurodytas tautinio homogeniškumo poreikis²³. Interpretacijoje juntamas kritiko troškimas matyti vienalytę tautinę kultūrą bei vienalytę tautą – bendruomenę, sudarytą iš tos pačios kilmės ir ta pačia kalba kalbančių individų. Ši homogeniškumo poreikį nurodo kritiko pavartotas jungtukas „bet“ (žr. citatą) bei priekaištai dėl poeto kosmopolitizmo. Įgimto tautiškumo samprata net rusiškai rašiusiam J. Baltrušaičiui užtikrino vietą jo gimtojoje tradicijoje. A. Jakštas pirmenybę teikė tautinei poeto kilmei, kuri buvo aiškiai nurodyta skaitytojams („tikras lietuvis“). Kita vertus, poeto kūrybos padėtis kiek sudėtinga: recenzija įtraukta į A. Jakšto knygos skyrių „Dainiai rašiusieji nelietuviškai“, taip ją atskiriant nuo tikrosios / gryniosios tautinės literatūros.

Ši pirmoji lietuviška J. Baltrušaičio kūrybos interpretacija savotiškai apvertė rusišką jo asmenybės ir kūrybos recepciją: tai, ką rusų kritikai nutylėjo, tapo labai svarbia ypatybe lietuvių kritikai. Tačiau tiek rusų, tiek lietuvių kritikų interpretacijos paremtos ta pačia XX a. pradžios modernistine tautinės tapatybės samprata. Daugialypis J. Baltrušaičio kūrybos identitetas, sunkiai apibrėžiama jo tekstų kultūrinė ir tautinė „tapatybė“ XX a. pradžios kritikų interpretacijose paversti aiškiais ir vienalyčiais.

A. Jakšto pastangos išspręsti J. Baltrušaičio tautiškumo problemą atspindi platesnes to meto lietuvių kultūros tendencijas. Pasak D. Staliūno, XIX a. II pusės lietuvių nacionalizmas

²¹ V. Ivanov, op. cit., p. 211.

²² A. Jakštas, Ю. Балтрушайтис. Земные ступени, *Mūsų naujoji literatūra*, (1904–1923), Kaunas, 1923, t. 1, p. 339 (rašyba nepakeista).

²³ E. Gellner, op. cit., p. 80.

akcentavo kalbos kriterijų, padėjusį atskirti savus ir svetimus, tačiau po 1905 m. revoliucijos tendencijos pakito – vis svarbesnis tampa etninis kriterijus²⁴. A. Jakštas, priešingai nei rusų kritikai, konstatavo bei kritikavo J. Baltrušaitį už tai, kad šis esąs kosmopolitas ir nepakankamai patriotiškas: „<...> veikęs ne Lietuvos garbei ir ne tautiečių naudai. Ką jiems galėjo duoti vargšė, visų apleista tėvynė. Nieko. Kas galėjo suprasti jų augsimą svajones? Niekas“ (išskirta A. Jakšto; rašyba nepakeista – I. V.)²⁵. Kita vertus, šis kritikas, aktyvus XX a. pradžios tautinio išsilaisvinimo sąjūdžio dalyvis, bene vienintelis Lietuvoje buvo toks griežtas ir iš poeto reikalavo tiesioginių lietuviškos kultūros ženklų tekstuose.

A. Jakšto išsakytus priekaištus kiti XX a. pradžios lietuvių kultūros veikėjai buvo linkę švelninti bei nutylėti. B. Sruoga atsisakė radikalaus A. Jakšto suformuluoto kūrybos tautiškumo apibrėžimo. Jis nekritikavo J. Baltrušaičio, kad šis rašęs ir rusiškai; kritikui pakako fakto, jog poeto lietuviška dvasia prasiskverbė ir į rusiškus kūrinius. Dar 1913 m. straipsnyje, skirtame Maironio eilėraščiams, B. Sruoga abu poetus sugretino ne dėl meninių ypatybių, bet dėl jiems bendrų tėvynės meilės ir ilgesio kupinų intonacijų, pvz.: „Koks begalinis skirtumas ūpo tų dviejų Lietuvos dainių [Maironio ir J. Baltrušaičio – I. V.], o vienok kaip aišku, kad išauklėjo juodu viena ir ta pati Lietuvos dvasia, kad pas juos lyg ir vieni pobūdžiai“²⁶. Lietuviškos tautinės dvasios B. Sruoga ėmė ieškoti ne tik gimtąja kalba sukurtuose Maironio eilėraščiuose, bet ir rusiškoje J. Baltrušaičio poezijoje.

Iki 1918 m. B. Sruoga J. Baltrušaičio kūrybos plačiai neinterpretavo, tačiau poeto eilėraščius, jų ypatumus jis minėjo ne viename straipsnyje, taip perrašydamas J. Baltrušaitį į lietuvių literatūros tradiciją. Pavyzdžiui, 1917 m. „Santaros“ penktame numeryje pasirodė kritiko straipsnis „Puota maro metu“, skirtas leidiniui „Pirmasis baras“ apžvelgti. Jame B. Sruoga, kaip ir A. Jakštas, sugretino J. Baltrušaitį su M. K. Čiurlioniu. A. Jakšto teigimu, J. Baltrušaičio ir M. K. Čiurlionio kūrybą suartino simbolizmas, kosmopolitiškumas²⁷. B. Sruogos nuomone, abu menininkus siejo lietuviams būdinga dvasios *visybė*, atskirų įvykių harmonizavimas, lyrizmas, realus misticizmas, atsiskleidžiantis lietuvių liaudies dainose²⁸. M. K. Čiurlionis kritikui buvo sektinas kūrėjo pavyzdys, dar jaunos lietuviškos kultūros genijus, pvz.: „Čiurlionis – dieviškas pranašas naujų neapčiuopiamų pasaulių, kupinų naujo džiaugsmo, naujos laimės, naujos gyvybės, pirmas pradėjo pinti Jaunosios Lietuvos savitą vainiką“²⁹. Toks M. K. Čiurlionio vertinimas, be abejo, suponavo kuo geriausia J. Baltrušaičio eilių vertę.

Lietuvių kritikai įžvelgė panašumų tarp J. Baltrušaičio ir ne vieno XX a. I pusės lietuvių autoriaus. 1927 m. leidinyje „Lietuvis“ paskelbtoje V. Mykoliaičio-Putino kūrybos interpretacijoje B. Sruoga dar tvirtiau įrašė J. Baltrušaitį į lietuvių literatūros tradiciją: dėl tokių bendrų ypatybių kaip žodžių šykštumas, pasaulio menkystės bei didybės vaizdavimas jis gretino poeto ir V. Mykoliaičio-Putino, J. Savickio tekstus³⁰. Gamtos ir žmogaus ryšys, šio kritiko teigimu, būdingas Žemaitės, Lazdynų Pelėdos, A. Vienuolio, I. Šeiniaus,

²⁴ D. Staliūnas, Adomas Mickevičius ir tautinis lietuvių panteonas (XIX amžiaus antroji pusė – XX amžiaus pradžia), *Lietuvos kultūra: romantizmo variantai*, Vilnius: LLTI, 2001, p. 69.

²⁵ A. Jakštas, op. cit., p. 346–347.

²⁶ B. Sruoga, Maironis, B. Sruoga, *Verpetai ir užuvėjos*, Vilnius: Vaga, 1990, p. 23.

²⁷ A. Jakštas, op. cit., p. 344–346.

²⁸ B. Sruoga, *Puota maro metu*, B. Sruoga, *Verpetai ir užuvėjos*, p. 74–75.

²⁹ B. Sruoga, *Po velėna pumpurėlis*, *ibid.*, p. 61.

³⁰ B. Sruoga, *Žemės-Rūpintojėlio dainius*, *ibid.*, p. 238–239.

S. Kymantaitės-Čiurlionienės, V. Krėvės, Vaižganto, P. Tarulio, L. Giros, K. Binkio, A. Lasto, J. Tysliavos, T. Tilvyčio kūrybai³¹. Kritikas pasidavė esencialistinei pagundai tam tikrą tekstų aspektą paskelbti autentišku ir jį įtvirtinti kaip savitą tautinės literatūros ypatumą.

Lietuvių kritikų interpretacijose būta pastebėjimų, kad poeto tekstuose dvelkia tiek lietuviška dvasia, tiek jai svetima pasaulėžiūra. Vienas tokių retų pavyzdžių – B. Sruogos žodžiai: „Baltrušaitis gimė Lietuvos lygumų atmosferoje, prie Nemuno, mito lietuviškų dainų ir pasakų sparnuotos vaizduotės vaisiais. Baltrušaičio eilėraščių konkretybė bei jų architektoniška kompozicija – iš Lietuvos. Tai yra lietuviškos lyrikos tipiškai bruožas. Bet Baltrušaitis ilgai gyvenęs kalnuose. Kalnų gyventojų psichologija visiškai kita nei lygumos. <...> Baltrušaičio poezijoje labai daug iš kalnų atmosferos“³². Cituojamas kritiko straipsnis buvo išspausdintas 1933 m., jis buvo skirtas aptarti visą poeto kūrybą (tuo metu J. Baltrušaitis dar nebuvo išleidęs nei vieno lietuviškų kūrinių rinkinio, tačiau periodiniuose Lietuvos leidiniuose jau buvo išspausdinti keli jo lietuviški eilėraščiai).

Nors B. Sruoga stengėsi apibūdinti lietuvišką J. Baltrušaičio eilėraščių dvasią, jis nesidomėjo rusiškų poeto tekstų ypatumais ir nekėlė klausimo, kaip šiuose kūriniuose reikėsi rusiška tautinė dvasia. Tiek A. Jakšto, tiek B. Sruogos straipsniuose poeto tekstai pristatomi minimaliai paliečiant to meto rusiškos kultūros kontekstą. Priešingai, pavyzdžiui, minėtame straipsnyje apie Maironio poeziją B. Sruoga cituoja J. Baltrušaičio eilėraštį „Отчина“ – rusiškas eilėraštis perkeliamas į lietuvių literatūros kontekstą. Lietuvių kritikų J. Baltrušaičio kūrybos interpretacijos pagrindžia L. Donskio teiginį, kad tarpukario lietuvių inteligentijai būdinga konservatyvioji nacionalizmo samprata: nacija buvo suvokiama kaip bendruomenė, vienijama kalbinių ir kultūrinių interesų, kaimiškos orientacijos ir kilmės, bet tai nebuvo empiriškai identifikuojama socialinė tikrovė³³.

Mintį, kad J. Baltrušaitis iki pat gelmių nesuvokiamas rusų skaitytojui dėl savo įgimtos lietuviškos dvasios, bene pirmasis išsakė B. Sruoga įvadiniam 1942 m. poeto rinkinio „Ašarų vainikas“ straipsnyje: „Juo labiau, kad rusų literatūroje Baltrušaitis buvo visiškai vienas, labai gerbiamas ir aukštai vertinamas, bet nepažįstančiam Lietuvos žemės sunkiai suprantamas“³⁴. Po kelerių metų ją pakartojo J. Aistis, jis tvirtino, kad gražūs žinovų žodžiai „<...> prašau taikinį pro šalį. Ir prašau kaip tik tą jų minimą lietuvišką dvasią“³⁵. Lietuvių interpretacinė bendruomenė buvo teisi kritikuodama rusų kritiką, ignoravusią poeto kūrybos lietuviškas ypatybes, poeto tautinę kilmę. Vis dėlto vienareikšmiškai teigdamas, kad J. Baltrušaitis yra lietuvių kūrėjas, ji darė tą pačią klaidą – išgrynino jo tautiškumą kaip įgimtą dvasią, amžiną ir nekintančią vertybę.

Nors lietuvišką J. Baltrušaičio poezijos dvasią kiekvienas lietuvių kritikas apibrėžė savaip, jų teiginiuose esama tam tikrų panašumų. Vienas jų – dėmesys gamtos mistikos motyvams, būtent jie laikyti vienais ryškiausių lietuviškos kultūros, įkvėptos lietuviškos dvasios, ženklų. J. Aistis įvadė į J. Baltrušaičio poezijos rinktinę, išleistą 1948 m. Bostone, lietuvišką dvasią abstrahavo kaip ypatingą visatos mistikos pajutimą. Taip poetas susietas

³¹ B. Sruoga, Baltrušaičio „Ramunėlė“, B. Sruoga, *ibid.*, p. 253.

³² B. Sruoga, Nesialomos gyvybės poetas, *ibid.*, p. 307.

³³ L. Donskis, Modernybės baimė, L. Donskis, *Tapatybė ir laisvė. Trys intelektualiniai portretai*, Vilnius: Versus aureus, 2005, p. 43. XX a. pirmosios pusės lietuvių kultūra, kaip pastebi L. Donskis, stiprina ne liberalųjį nacionalizmą, bet konservatyvųjį, artimą rytietiškai nacionalizmo sampratai.

³⁴ B. Sruoga, Baltrušaičio vainikas, J. Baltrušaitis, *Apimti žmogų iki dugno*, p. 234.

³⁵ J. Aistis, Jurgis Baltrušaitis, J. Baltrušaitis, *Poezija*, Boston: „Darbininko“ spauda, 1948, p. 250.

su kitais lietuvių literatūros kūrėjais: „Visiems trims [J. Baltrušaičiui, M. K. Čiurlioniui ir J. Biliūnui – I. V.] bendra viena, kas greičiausiai bus būdinga iš viso lietuviui, tai gamtos ir visatos mistika, persunkta kažkokio begalinio gailesio ir ilgesio, kurios nelietuvis negali pajauti ir suprasti, nes kiekviena tauta tuos pačius dalykus kitaip mato ir jaučia. Tautos iš peizažo negalima išimti“³⁶.

J. Aistis nurodė poeto ryšius su rusiška kultūra, nepamiršo paminėti, kad J. Baltrušaitis kūrė ir rusų kalba. Vis dėlto kritikas poetą neabejodamas priskiria lietuviškai kultūrai: „Prie šių, svetimiesiems tarnavusių lietuvių rašytojų, iš dalies reikia priskirti ir Jurgis Baltrušaitis, rašęs ilgesnę savo amžiaus dalį rusų kalba. Jis niekad nesislėpė esąs lietuvis. Priešingai, jis pats ir apie jį rašę kritikai nuolatos pabrėždavo ne vien lietuvišką kilmę, bet dar ir jo poezijos lietuvišką dvasią“³⁷. Kritikas netiesiogiai prakalbo apie keleriopus J. Baltrušaičio išpareigojimus – gimtajai tautai ir rusiškai kultūrai. Vis dėlto akcentai aiškūs: J. Baltrušaitis esąs lietuvių poetas, tik tarnavęs svetimai kultūrai. Šią mintį interpretacijoje J. Aistis pakartoja keletą kartų, kaip ir B. Sruoga, teigdamas, kad vis dėlto rusiška kultūra J. Baltrušaičio poezijos dėl jos lietuviškumo nesupratusi.

Lietuvių kritikų tekstuose J. Baltrušaičio kūryba susiejama su lietuvių literatūros kūrinių kontekstu, su iš jų sukonstruotu bendroju kultūros tautiniu modeliu. Poeto kūrybos tautinis savitumas siejamas su jos ypatingu artumu gamtai, graudumu, idealizmu, arba nuolankumu dieviškai valiai, bei transcendencijos pajauta, lyrizmu. Šioje homogeniškos tradicijos tautiškumo koncepcijoje neliko vietos kalbėjimui apie valingą subjektą, jo racionalumą ar ekscentriškumą, net apie rusų simbolizmą, kuris jį neabejotinai veikė. Lietuvių kritikų išskirti tautiniai ypatumai nebuvo griežčiau priešinami išskirtiniams kaimyninių kultūrų bruožams, nors jų funkcionavimas neatsiejamas nuo binarinės „savo – svetimo“ opozicijos. Vis dėlto B. Sruogos teiginio, kad lietuviška poeto dvasia praturtinusi rusų literatūrą, nepapildė klausimas, kuo rusų kultūra per J. Baltrušaičio eilėraščius praturtino lietuvių literatūrą. Rusų kritikai taip pat neklausė, kaip autoriaus lietuviškumą paveikė jo rusišką kūrybą.

Lietuvių kritikų interpretacijose būta pastangų nužymėti J. Baltrušaičio saitus su Europos kultūra. Kadangi poetas kūrė rusų kalba, jis pripažintas rusų tradicijos dalimi, bet, pavyzdžiui, J. Baltrušaičio kaip vertėjo veikla lietuvių kritikų interpretacijose ne itin dažnai minėta. Poeto kaip vertėjo dvigubas išpareigojimas „svetimoms“ kultūroms – rusų ir Europos tradicijoms – lietuvių kritikams ne toks įdomus kaip poeto kūrybos tautiškumas. Taip implikuota didesnė kūrybos, ne vertėjo darbo, vertė. Galbūt todėl retokai poeto kūryba vertinta Europos kultūriniame kontekste. Net pažymėdami, kokie svarbūs poetui žmogaus ir Dievo santykiai, lietuvių kritikai nesiėmė, pavyzdžiui, ieškoti paralelių su Šv. Rašto tekstu (viena iš išimčių – J. Aisčio pastebėta šv. Pranciškaus Asyžiečio ir J. Baltrušaičio kūriniuose atsiskleidžianti mistiška prigimtis, gamtos meilė). J. Baltrušaičio vietą Europos tradicijoje kiek drąsiau nei kiti interpretatoriai stengėsi pažymėti V. Kavaliūnas. Šis kritikas 1959 m. „Aiduose“ išspausdintame straipsnyje „Visatos psalmė“ akcentavo tas pačias kūrinių ypatybes kaip jo pirmtakai, tačiau lyrizmą ir gamtos sampratą susiejo su krikščioniškais F. Jammeso kūriniiais, o misticizmą – su P. Claudelio bei J. R. Jimenezos tekstais³⁸.

³⁶ Ibid., p. 250.

³⁷ Ibid., p. 230.

³⁸ V. Kavaliūnas, Visatos psalmė, J. Baltrušaitis, *Apimti žmogų iki dugno*, p. 279.

Pokolonijinės kritikos objektą galima apibendrinti kaip daugiakultūrę literatūrą, kurios tautiškumą sunku ar net neįmanoma aiškiai apibrėžti. Nagrinėjami tekstai paprastai būna parašyti autorių, kurių tapatybė akivaizdžiai daugiakultūre: jie susiję su keletu kraštų ir / ar kuria ne savo gimtąja kalba. Iš tokių autorių galima paminėti Ch. Achebe, W. Soyinka, D. Walcottą, Ngugi wa Thiong'o, V. S. Naipaulą, S. Rushdie, M. Ondaatje ir kt. Interpretuodami šių autorių kūrybą, pokolonijinės kritikos atstovai paprastai nurodo jų etninę / tautinę kilmę ir pasirinktą kalbą. Taip norima išvengti homogeniškos tautinės tradicijos iliuzijos. Pavyzdžiui, pasak H. Bertenso, Nigerijos rašytojas Ch. Achebe į Britų tautų sandraugos (angl. *Commonwealth*) literatūrą buvo priimtas ne kaip Nigerijos ar Afrikos autorius, o kaip autorius, prisidedantis prie anglų literatūros tradicijos ir ją pagrindžiančių didžiųjų humanistinių Europos civilizacijos vertybių³⁹. Pagal kilmės kriterijų šiuolaikinėje literatūroje formuojamos kai kurios atskiros tradicijos. Pavyzdžiui, Kanados literatūroje išskiriama etninės literatūros tradicija, skatinanti vartoti formuluotes, nurodančias tradicijos heterogeniškumą. Tarkime, M. Danytė nagrinėjamus lietuvių kilmės Kanados rašytojų (I. Guilford, A. Šileikos ir kt.) tekstus priskiria dviem literatūroms – lietuvių ir kanadiečių⁴⁰.

Tuo tarpu XX a. I pusės lietuvių interpretacinė bendruomenė nebuvo linkusi „dalintis“ J. Baltrušaičio kūryba. Vienalyčio įgimto tautiškumo samprata neskatino platesnių diskusijų dėl poeto kūrybos tautiškumo. J. Baltrušaičio kilmė, jo lietuviški tekstai pasitelkti kaip svarbiausi argumentai, tad nevyko ginčai, kuriai tautinei kultūrai jie priklauso, kitaip nei, pavyzdžiui, nutiko su A. Mickevičiaus kūryba⁴¹. Šiuo atveju pravartu prisiminti E. Gellnerio teiginį: kad nacionalizmas būtų įmanomas, kultūra „<...> visuomenei turi būti vienintelė, kurioje visi galėtų gyventi, kalbėti ir gaminti: vadinasi, ji turi būti visiems *ta pati* kultūra“⁴².

IŠVADOS

Priešingai nei lietuvių kritikai, XX a. pradžios rusų kritikai tiesiogiai nekėlė J. Baltrušaičio poezijos tautiškumo problemos. Pastarieji poeto kūrybą laikė savaime suprantama to meto rusiškos kultūros dalimi. Tuo tarpu lietuviai siekė įrodyti J. Baltrušaičio kūrybos lietuviškumą. Nors poeto eilėraščių tautiškumą rusų ir lietuvių kritikai apibrėžė priešingai, tarp jų interpretacijų esama ne vieno panašumo. Vienas jų – modernistinė tautiškumo samprata. Tiek rusų kritikų, tiek lietuvių kritikų interpretacijose kūrybos tautiškumas suvokiamas kaip įgimta vertybė, vienalytė tapatybė, sietina su tautinio pasaulėvaizdžio bei tautinės kultūros tradicijos kontekstu. Tad J. Baltrušaičio poezija buvo interpretuojama arba tik kaip rusų, arba tik kaip lietuvių kultūros dalis. Nevienalytį poeto kūrybos

³⁹ H. Bertens, Postcolonial criticism and theory, H. Bertens, *Literary Theory. The Basics*, London and New York: Routledge, 2001, p. 196.

⁴⁰ M. Danytė, Gender, Ethnicity and Identity in Canadian Ethnic Minority Fiction: the Lithuanian-Canadian Example, *Literatūra*, 2003, Nr. 45(4), p. 74–81.

⁴¹ A. Mickevičiaus ir jo kūrybos tautiškumo problema buvo sprendžiama taip pat vadovaujantis esencialistine grynojo tautiškumo samprata. Vis dėlto, gilėjant konfliktui su Lenkija, šis autorius kritikų dažniau buvo priskiriamas lenkų kultūrinei tradicijai (žr. A. Jurgutienė, Mickevičius ir Lietuva: tautinio identiteto problema, *Metai*, 1998, Nr. 10, p. 69–81). Dar griežčiau amžiaus pradžioje vertintas J. A. Herbačiausko santykis su lietuvių tradicija (žr. V. Berenis, J. A. Herbačiauskas ir lietuvių tautinio meno problema, *Naujoji Romuva*, 2005, Nr. 1(550), p. 52–54).

⁴² E. Gellner, op. cit., p. 68.

tautiškumą abi interpretacinės bendruomenės redukavo ir sutapatino su savais tautinių literatūrų kontekstais.

Skirtingus tos pačios problemos sprendimus kritikai grindė panašiais argumentais. Tiek rusų, tiek lietuvių kritikai J. Baltrušaičio kūrybą gretino su atitinkamų tautinių kultūrų kanonizuotais kūriniais (rusų kritikų interpretacijose – su F. Tiutčevo, E. Baratynskio ir kt., lietuvių kritikų – su M. K. Čiurlionio kūryba, J. Biliūno, Maironio, J. Savickio tekstais ir kt.). Šis tautinės kultūros kontekstas poeto kūrinius tvirtai susiejo su viena tautine kultūra, pabrėžiant bendruosius jos ypatumus. Abi interpretacinės tautinės bendruomenės, hiperbolizavusios kūrybos tautinio savitumo bruožus, nebuvo itin dėmesingos kitų Europos kultūrų ženklams J. Baltrušaičio kūryboje. Nors Europos kultūrų tradicija poetui buvo svarbi, ji kritikų interpretacijose tik papildė bendruosius svarstymus. Kita vertus, rusų kritikai Europos kultūros ženklams poeto kūryboje skyrė kiek daugiau dėmesio nei lietuvių interpretuotojai.

Be abejo, tarp rusų ir lietuvių kritikų interpretacijų esama ryškių skirtumų. Kadangi rusų kritikai analizavo tik rusišką poeto kūrybą, vienas netiesioginių jų argumentų buvo poeto raštų kalba. Taip pat dažnai minėtas aktyvus J. Baltrušaičio bendradarbiavimas rusų simbolistų veikloje ir apskritai rusų kultūroje. Lietuvių kritikai, priešingai, šiuos faktus savotiškai ignoravo, dažnai neaktualizuodavo rusišką ir lietuvišką eilėraščių skirtumą, per mažai dėmesio skyrė rusiškai simbolizmo mokyklai, kurioje susiformavo J. Baltrušaičio poezija. Jie pabrėžė rusų kritikų nutylėtą J. Baltrušaičio tautinę kilmę, taip pat ėmė ieškoti lietuvių tautinės dvasios apraiškų poeto kūryboje. Jų teigimu, lietuvišką J. Baltrušaičio kūrybos dvasią, o sykiu ir pačią kūrybą geriausiai galėjo suprasti tik jo tautiečiai.

Gauta 2007 01 02
Parengta 2007 01 17

INGRIDA VASILEVIČIŪTĖ

The problem of nationality in the reception of J. Baltrušaitis' oeuvre in the first half of the 20th century

Summary

This article raises the question how Russian and Lithuanian critics interpreted the issue of nationality in the oeuvre of J. Baltrušaitis. Both interpretative communities were influenced by modernistic understanding of nationality which was believed to be homogeneous and natural or inborn. Heterogeneous nationality was not considered valuable, so critics chose different arguments to uphold their different positions: Russian interpreters were solid to accept texts by J. Baltrušaitis as part of Russian culture of the time. In the texts of this interpretative community, the poet's national origin is not mentioned, highlighting the language of his poems and his involvement in Russian culture, especially in the movement of Russian symbolism. Lithuanian interpreters chose another way – they inscribed the oeuvre of J. Baltrušaitis to Lithuanian culture and solidly pointed up his national origin, the national spirit found in his poems, without deep and broad interpretations of links between J. Baltrušaitis' oeuvre and Russian culture.